

JOANNA HABERKO

CHARAKTER PRAWNY UZNANIA DZIECKA

1. UWAGI WSTĘPNE

Stan cywilny człowieka wynika z jego pochodzenia od określonych rodziców. Pochodzenie to jest faktem biologicznym jednakże o znacznej doniosłości prawnej. Dziecko pochodzi od kobiety i mężczyzny; w przypadku małżeństwa rodziców istnieje domniemanie, że pochodzi ono od małżonków. W nauce przyjmuje się zasadę pewności macierzyństwa mimo, że nie została ona *expressis verbis* wyrażona w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym – pewność stosunku macierzyństwa wynika jednak z faktu urodzenia dziecka przez określoną kobietę. Prawo nie przewiduje natomiast pewności ojcostwa i wprowadza dwa odmienne sposoby ustalenia ojcostwa dziecka, co do którego nie zachodzi domniemanie, iż pochodzi ono od małżonków. Stan cywilny człowieka może w rozpatrywanym zakresie zostać ustalony w drodze sporu pomiędzy matką dziecka a domniemanym ojcem w ramach sądowego ustalenia ojcostwa, bądź też stanowi konsekwencję czynności jaką jest uznanie dziecka przez ojca.

W przypadku braku domniemanie, że ojcem dziecka jest mąż jego matki albo gdy domniemanie takie zostało obalone wówczas ustalenie ojcostwa może nastąpić przez uznanie dziecka przez ojca. Jest to bezkonfliktowy sposób ustalenia ojcostwa ponieważ mężczyzna dokonuje tego aktu dobrowolnie. Uznanie następuje na podstawie oświadczenia mężczyzny, który przyznaje swoje ojcostwo w stosunku do dziecka nie mającego ojca prawnie ustalonego. Nie ma więc prawnej możliwości, aby uznane zostało dziecko urodzone w związku małżeńskim dopóki ojcostwo nie zostanie zaprzeczone prawomocnym wyrokiem sądowym. Ustawodawca stosuje zasadę niepodzielności stanu cywilnego, w myśl której dziecko może mieć tylko jednego ojca i zapewnia jednolitość stosunków prawnych między ojcem a dzieckiem.

Sposób, w jaki możliwość uznania dziecka została wyrażona w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, nie daje jednak podstaw do pełnego zdefiniowania i określenia charakteru prawnego czynności.

2. UZNANIE JAKO CZYNNOŚĆ PRAWNA

W doktrynie przyjmuje się, że uznanie dziecka jest jednostronną czynnością prawną a oświadczenia, zawierającego uznanie nie składa się innej stronie stosunku prawnego. Oświadczenie woli składane jest tylko przez

jedną osobę mimo, że w stosunku uczestniczą osoby uznawanego i uznającego. Jednostronnego charakteru czynności nie zmienia przewidziany przez ustawodawcę wymóg zgody matki czy dziecka na dokonanie uznania. Akt uznania określa stosunek prawny, który dotyczy stanu rodzinnego nie tylko osoby uznającej, ale i uznawanej, nakazuje także osobom trzecim szanować wolę wyrażoną w oświadczeniu o uznaniu¹.

Przed omówieniem prawnego charakteru uznania należy zwrócić uwagę na kilka kwestii natury ogólniejszej, które pozwolą lepiej określić omawianą czynność i uchwycić jej specyficzne cechy. Przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wskazują na to, że uznania może dokonać wyłącznie ojciec dziecka. Ojciec, a więc mężczyzna i tylko on jest w świetle prawa podmiotem tej czynności. Niedopuszczalne byłoby więc uznanie przez osobę, która w świetle wiedzy medycznej nie może zostać zaliczona do tej płci. Nadto ustawodawca stwierdza, że uznanie następuje przez złożenie oświadczenia woli, stąd skutecznego uznania może dokonać wyłącznie osoba posiadająca zdolność do czynności prawnych. Decydujące znaczenie ma w tym zakresie odwołanie się do przepisów kodeksu cywilnego, a zwłaszcza art. 11 i nast. Osobisty charakter oświadczenia o uznaniu, jak i samego uznania, wyłącza możliwość dokonania czynności przez pełnomocnika. Uznanie może nastąpić w okresie całego życia uznawanego – można więc uznać dziecko małoletnie, pełnoletnie, a także dziecko przed jego urodzeniem, po dacie poczęcia. Przewidziana przez ustawodawcę możliwość uznania *nasciturusa* likwiduje sytuację niepewności w zakresie stanu cywilnego dziecka. O ile jednak ustawodawca przewiduje możliwość uznania *nasciturusa*, o tyle na gruncie polskiego prawa rodzinnego wyłączona została możliwość uznania po śmierci dziecka, z wyjątkiem jednakże takiej sytuacji, gdyby uznawany pozostawił zstępnych.

Czynność uznania, będąca czynnością o charakterze osobistym wymaga, aby oświadczenie woli zostało złożone bez zastrzeżenia warunku lub terminu. Uznanie winno więc mieć charakter stanowczy i niedopuszczalne jest uzależnienie skutków uznania od ziszczenia się w przyszłości określonego zdarzenia, czy też obwarowanie skutków terminem.

Należy zauważyć, że ustawodawca ogranicza w pewien sposób możliwość dokonania czynności uznania w porównaniu z możliwością dokonywania czynności zdefiniowanych w kodeksie cywilnym. Ograniczenia te wynikają z postanowień kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Chociaż nie odmawia się uznaniu charakteru czynności prawnej jednak jej złożoność i specyficzny charakter zmuszają do postawienia pytania, czy jest to taka czynność, której jedynym elementem składowym jest oświadczenie woli czy też zawiera ona jeszcze inne elementy? Udzielenie odpowiedzi na tak postawione pytanie wymaga określenia czym jest czynność prawna, jakie są jej elementy składowe i jak można je zdefiniować na gruncie obowiązującego prawa.

Kodeks cywilny nie zawiera ustawowej definicji czynności prawnej.

Czynność prawna należy niewątpliwie do zdarzeń prawnych i odgrywa w prawie cywilnym szczególną rolę jako instrument za pomocą, którego

¹ S. Grzybowski, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1980, s. 159 i n.

podmioty stosunków cywilnoprawnych mogą według własnej woli kształtować stosunki prawne².

W nauce określa się czynność prawną jako skonstruowaną przez system prawny czynność konwencjonalną podmiotu prawnego³, bądź też jako takie działanie osoby fizycznej lub prawnej, które zostaje podjęte w celu wywołania skutków prawnych, które to skutki bez takiego zamiaru nie mogłyby w ogóle powstać. Czynność prawna jest stanem faktycznym, którego niezbędną częścią składową jest oświadczenie woli i to przynajmniej jedno oświadczenie woli. Jednak oświadczenie to ma wywołać skutki prawne z tej przyczyny, że były one wcześniej zamierzone i wyrażone w oświadczeniu woli. Skutki prawne mogą więc powstać wyłącznie wtedy gdy norma prawna wiąże je z dokonaną czynnością konwencjonalną⁴.

Oświadczenie woli jest więc nie tylko niezbędnym składnikiem czynności, ale i jedynym koniecznym jej elementem, który zarazem charakteryzuje daną czynność prawną. To w oświadczeniu woli zawiera się treść czynności prawnej. Jest to taki przejaw woli, który wyraża w sposób przynajmniej dostateczny zamiar wywołania skutków prawnych w postaci ustanowienia, zmiany lub ustania stosunku prawnego. Warto dodać, że oświadczenie woli stanowiąc trzon pojęcia „czynność prawna” jest wynikiem pewnych procesów myślowych zachodzących w psychice człowieka, zmierzającego do spowodowania zmian w określonej sytuacji prawnej. Na skutek wcześniejszych wyobrażeń, przemyśleń i pobudek myślowych mających swe źródło w osobie składającej oświadczenie – rodzi się akt woli, pewna decyzja. Jednak ów akt woli nie powoduje jeszcze zmian w sytuacji prawnej, nie rodzi skutków w sferze stosunków prawnych. Prawne konsekwencje aktu woli następują dopiero wówczas, gdy dochodzi do ujawnienia woli na zewnątrz. Wywołanie skutku prawnego następuje po wyrażeniu zamierzonej woli w sposób bezpośredni lub przez odpowiednie zachowanie. Sens owego zachowania określa się według reguł znaczeniowych przyjętych w danym środowisku, kulturze lub grupie społecznej. Wypada jednak zauważyć, iż nie wszystkie zachowania człowieka mogą być potraktowane jako przejaw uzewnętrznienia jego woli i odbierane jako oświadczenia woli. W świetle art. 60 k.c., z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde takie zachowanie tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny. Zachowanie winno być zrozumiałe na tyle, by przynajmniej w drodze wykładni można było ustalić jego sens. Warunkiem zaliczenia zachowania do oświadczeń woli jest również to, aby wynikająca z niego decyzja dotyczyła spraw normowanych przez prawo, nie natomiast prawnie obojętnych.

Niekiedy jednak oświadczenie woli bywa wspierane oświadczeniami innego rodzaju i łącznie z nimi wywołuje skutki.

Doktryna prawa cywilnego przyjmuje, że nastąpienie prawnych skutków takiej czynności ma miejsce dopiero wówczas, gdy wola podmiotu

² A. Wolter w: A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1996, s. 235.

³ Z. Radwański, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1994, s. 158.

⁴ S. Grzybowski, *System prawa cywilnego. Część ogólna*, Wrocław 1985, s. 479.

działającego zostaje wyrażona przez zachowanie podmiotu, które nie tylko zmierza do ustanowienia, zmiany czy ustania stosunku prawnego, ale jednocześnie potwierdza istniejący i zgodny z rzeczywistością stan faktyczny. Czynność prawna składa się w takich przypadkach z oświadczenia woli wspartego oświadczeniami innego rodzaju jakimi są np. oświadczenia wiedzy. Składając oświadczenie podmiot dokonuje nie tylko uzewnętrznienia woli, ale także potwierdza stan faktyczny mający znaczenie dla wywołania skutków prawnych czynności. W przypadkach, gdy konieczne jest takie „podwójne oświadczenie”, wyrażenie woli podmiotu nie wsparte wiedzą o stanie faktycznym nie będzie prowadzić do wywołania skutków przewidzianych prawem. Oczywisty jest jednak fakt, że o ile jeden z elementów takiej czynności – oświadczenie woli – pełni w ramach innych stosunków cywilnoprawnych rolę samodzielnego zdarzenia prawnego o tyle oświadczenie wiedzy samodzielnie nie wywołuje skutków prawnych. Wiedza spełnia istotną rolę jako element czynności prawnej wówczas, gdy ustawodawca wymaga zgodności stanu prawnego z istniejącym stanem faktycznym.

3. CHARAKTER OŚWIADCZEŃ ZAWIERAJĄCYCH UZNAŃ DZIECKA

Uważam, że w świetle powyższych uwag można z całą pewnością zaliczyć uznanie dziecka do czynności wymagających dla swej skuteczności potwierdzenia określonego stanu faktycznego. Takie stanowisko zajmuje również ustawodawca określając w przepisach k.r.o. czynność jako uznanie dziecka przez ojca, czyli mężczyznę, który w świetle wiedzy biologicznej jest przodkiem uznawanego. W kodeksie nie ma mowy o uznaniu dziecka przez mężczyznę. Prawo nie pozwala na dowolność w tej kwestii. Ustawodawca chce, by dziecko zostało uznane przez ojca, czyli mężczyznę, który posiada odpowiednie cechy biologiczne łączące go z potomstwem. Jasny wydaje się być fakt, iż ojciec dziecka musi posiadać wiedzę co do tego stanu faktycznego, tj. stosunku ojcostwa.

Pomimo istotnej roli jaką spełnia wiedza uznającego ojca, uznanie nie może zostać zaliczone tylko do oświadczeń wiedzy, gdyż te spełniają rolę pomocniczą. Ów pomocniczy charakter oznacza, że mężczyzna przyznaje fakt, iż jest ojcem dziecka. Kierując się posiadaną wiedzą uznający mężczyzna składa oświadczenie woli, wywołujące skutki wymagane dla czynności prawnej. Charakter czynności prawnej a zatem i konieczność złożenia oświadczenia woli wspartego oświadczeniem wiedzy wynikać może także z postanowień ustawodawcy dotyczących możliwości unieważnienia czynności w sytuacji, gdyby uznający nie był biologicznym ojcem dziecka. Stanowisko takie potwierdził Sąd Najwyższy w jednym z orzeczeń stwierdzając, iż ustalenie w drodze prawnej stanu cywilnego człowieka winno być zgodne z rzeczywistym stanem rzeczy⁵.

⁵ Zob. orzeczenie SN z dnia 15.09.1976, OSN 1977, poz. 189.

W świetle powyższych uwag dyskusyjny jest pogląd, iż uznanie dziecka należy do takich czynności prawnych, które odpowiadają tylko cechom określonym przez kodeks cywilny⁶. Takie stanowisko oznacza bowiem, że uznania mógłby dokonać każdy mężczyzna mający zdolność do czynności prawnych. Uznane mogłoby zostać każde dziecko pozamażeńskie, którego prawne pochodzenie nie zostało jeszcze ustalone. Czynność taka miałaby charakter konstytutywny i wywoływałaby jedynie skutki na przyszłość.

Wydaje się, że takie założenia prowadziłyby do błędnych wniosków, a tym samym niezgodnego z wolą ustawodawcy rozumienia instytucji jaką jest na gruncie polskiego prawa uznanie dziecka. Stwierdzono już, że uznanie jest czynnością o doniosłym charakterze prawnym, gdyż określa stosunki rodzinne między ojcem a dzieckiem. Uważam, że tego rodzaju stosunki prawne nie mogą być kształtowane w oparciu o przepisy kodeksu cywilnego dotyczące dokonywania czynności prawnych. Uznanie stanowi akt woli, jednakże nie można przyjąć założenia, iż każdy bez wyjątku mężczyzna posiadający zdolność do czynności prawnych może uznać dziecko tylko dlatego, że posiada określoną ogólnymi przepisami kodeksu cywilnego zdolność do dokonywania czynności prawnych. Specyfika tej czynności polega bowiem na tym, że uznanie dziecka określa pewien stosunek prawny z zakresu prawa rodzinnego. Uznanie jest szczególnym zdarzeniem prawnym, które kształtuje jeden z elementów stanu cywilnego człowieka i potwierdza prawnie istniejący od chwili urodzenia dziecka stosunek ojcostwa. Można zaryzykować stwierdzenie, że fakt dokonania czynności przez ojca instytucjonalizuje prawnie stosunek ojcostwa i daje dziecku poczucie więzi łączącej go z ojcem. Dobro dziecka wymaga, by było ono uznane przez tego mężczyznę, który jest jego biologicznym ojcem.

Przyjęcie poglądu, że uznanie jest samoistnym oświadczeniem woli nie wydaje się być uzasadnione na gruncie obowiązujących przepisów k.r.o. Można jednak przyjąć, że uznanie dziecka ma charakter mieszany, gdyż na czynność tę składa się czynnik oświadczenia woli właściwy czynnościom prawnym w rozumieniu k.c. oraz element stwierdzenia pewnego faktu, który to fakt wynika ze stanu posiadanej wiedzy uznającego mężczyzny. Wyrażenie woli ma na celu wywołanie określonych skutków prawnych, jednak podłoże wyrażanej woli stanowi przekonanie o istniejącym stosunku rodzinnym między uznającym a uznawanym⁷.

W czynności uznania dziecka tkwią wspólnie pewne elementy składowe: mianowicie element woli i element wiedzy. Ów element wiedzy to stwierdzenie pewnego faktu i przyznanie się do spółnienia dziecka; to także przyznanie swego ojcostwa⁸. W świetle reprezentowanego w doktrynie poglądu w uznaniu nie zostaje wyrażona wola wywołania określonego skutku prawnego ani też nie uzewnętrznia się zamiar przejawienia woli

⁶ Por. stanowisko wyrażone przez E. Holewińską-Łapińską, *Uznanie dziecka wg k.r.o.*, Warszawa 1979, s. 47 i n.

⁷ Taki pogląd reprezentuje H. Haak, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz. Pochodzenie dziecka*, Toruń 1997, s. 77.

⁸ J. Gwiazdomorski w: *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, pod red. J. S. Piątowskiego, Wrocław 1985, s. 738 i n.

czego konsekwencją jest to, że przez dokonanie czynności uznania nie powołuje się do życia nowego stosunku, nie zmienia czy nie umarza istniejącego a jedynie stwierdza się powołany uprzednio do istnienia przez fakt biologiczny stosunek prawny⁹.

Jednakże tak pojmowane uznanie byłoby jedynie przyznaniem faktu i składanie oświadczenia woli charakterystycznego czynnościom prawnym mogłoby okazać się zbędne. Jednak co stwierdzono wyżej uznanie zalicza się w doktrynie do czynności prawnych, chociaż nie podlegających we wszystkim uregulowaniom kodeksu cywilnego. Rzeczywisty stan faktyczny, stosunki rodzinne i biologiczne pokrewieństwo stanowią jedynie wsparcie dla instrumentu prawnego jakim jest złożenie oświadczenia woli. Przez nadanie uznaniu przymiotu czynności prawnej nie można go dobrowolnie odwołać przez wykazanie niezgodności z biologiczną rzeczywistością. Oba elementy: woli i wiedzy uzupełniają się wzajemnie. Mężczyzna nie może uznać dziecka przy zachowaniu wymogów przewidzianych w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, przy jednoczesnym przyznaniu przez niego faktu, iż nie jest on biologicznym ojcem dziecka¹⁰.

4. ZGODNOŚĆ UZNANIA Z PRAWDĄ BIOLOGICZNĄ

Wskazano wyżej, iż oświadczenie o uznaniu dziecka nie może zostać odebrane w sytuacji gdy z różnych przesłanek wynika fakt, że uznający nie jest biologicznym ojcem dziecka.

Pojawia się więc problem zgodności prawdy biologicznej z oświadczeniem wiedzy niezbędnym do uznania dziecka. Oczywisty jest fakt, że nie będzie zgodności oświadczenia z prawdą biologiczną wtedy, gdy mężczyzna będąc przekonany o tym, że nie jest ojcem dziecka złoży oświadczenie wywołujące skutki prawne takie jak w przypadku uznania. Mężczyzna wiedząc o fakcie, że nie jest ojcem i będąc przekonany, że składa oświadczenie niezgodne z rzeczywistością nie może oczywiście wywołać skutków prawnych charakterystycznych dla uznania.

W sytuacji braku zgodności przy składaniu oświadczenia woli z oświadczeniem wiedzy powstałyby skutki prawne zarówno dla dziecka jak i dla ojca, łączące ich w sferze prawa bez faktycznego wymaganego dla uznania połączenia więzami krwi. W takim przypadku uznanie straciłoby swój przewidziany przez ustawodawcę charakter. Dokonywać by go mógł nie ojciec jak to wielokrotnie zaznacza ustawodawca ale każdy mężczyzna.

Oświadczenie o uznaniu nie może zostać przyjęte co już stwierdzono, w sytuacji gdy mężczyzna oświadczy, że wie z całą pewnością, iż nie jest ojcem dziecka a swoją decyzję motywuje innymi względami niż pochodzenie dziecka od siebie. Sytuacja taka gdyby się zdarzyła byłaby w świetle polskiego prawa niedopuszczalna, gdyż to właśnie prawda biologiczna odgrywa istotną rolę w sytuacji przyjmowania oświadczenia o uznaniu. Wynika

⁹ Ibidem, s. 783 i n.

¹⁰ H. Haak, op. cit., s. 78.

to z charakteru samej czynności, która potwierdza i sankcjonuje w sferze prawa fakty już istniejące. Wcześniej niż czynność uznania miało miejsce bowiem pewne zdarzenie o określonych konsekwencjach, wcześniej nastąpiło spółdzenie dziecka i jego urodzenie. Przez to zdarzenie zaistniał pewien fakt i powstał określony stosunek rodzinny, który połączył ojca i dziecko. W wyniku uznania stosunek ten zostaje jedynie potwierdzony w sferze prawa. Uznanie, co za tym idzie jest jedynie zdarzeniem w postaci czynności prawnej, które faktom biologicznym (spółdzenie dziecka, jego pochodzenie od określonego mężczyzny) daje oparcie w sferze prawa. Biologiczny ojciec dziecka przez swoją czynność prawną potwierdza zaistniały fakt. Uznaje on nie tylko dziecko będące jego genetycznym potomkiem ale także sprawia, stosunek rodzinny w postaci biologicznego ojcostwa rodzi określone konsekwencje w sferze stosunków prawnych.

Uznanie łączy element woli i wiedzy. Wola winna wyrażać się chęcią złożenia oświadczenia rodzącego skutki prawne charakterystyczne dla czynności prawnych, wiedza natomiast to potwierdzenie stanu faktycznego. Można zastanawiać się czy należy sprawdzać autentyczność oświadczeń wiedzy pod kątem ich zgodności z biologiczną rzeczywistością. Czy oświadczenie ojca pragnącego uznać dziecko podlega sprawdzeniu, czy osoba uprawniona do odebrania takiego oświadczenia winna odmówić jego przyjęcia w sytuacji gdy ma wątpliwości co do zgodności stanu faktycznego z treścią oświadczeń niezbędnych do uznania?

Ustawodawca nie przewidział kontroli zgodności oświadczeń o uznaniu z rzeczywistymi stosunkami rodzinnymi łączącymi osobę uznającego i uznawanego dziecka. Organ uprawniony do przyjmowania oświadczeń o uznaniu dziecka nie ma obowiązku badania zgodności, co więcej nie może on żądać ani wymagać od mężczyzny udowodnienia ani nawet uprawdopodobnienia stosunku biologicznego łączącego go z dzieckiem. Dopuszczalność kontroli zmieniłaby bowiem samą koncepcję uznania, które w przeciwieństwie do ustalenia ojcostwa na drodze sądowej jest aktem dobrowolnym¹¹.

Niezaprzeczalny pozostaje jednak fakt, że osoba uprawniona odmawia przyjęcia oświadczenia o uznaniu gdy mężczyzna oświadczy, składając oświadczenie woli, iż nie jest ojcem dziecka. Kierownik USC bądź inna osoba odbierająca oświadczenie powinna również odmówić jego przyjęcia w sytuacji gdy z okoliczności towarzyszących uznaniu wynika odmienny stan rzeczy, a na podstawie doświadczenia życiowego można stwierdzić (nawet nie przeprowadzając dodatkowych badań genetycznych i antropologicznych), że określony mężczyzna nie może być ojcem danego dziecka. O przypadkach takich można mówić np. w sytuacjach gdy mężczyzna oraz dziecko i jego matka są przedstawicielami różnych ras, gdy uznający jest zaledwie kilka lat starszy od uznawanego, itp.

Istota zgodności uznania z prawdą biologiczną wyklucza również uznanie przez mężczyznę, co do którego po przeprowadzeniu odpowiedniego postępowania sądowego o ustalenie ojcostwa powództwo zostało oddalone.

¹¹ K. Piasecki w: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 1993, s. 410.

W powyższych przypadkach oświadczenie mężczyzny o uznaniu dziecka nie powinno zostać przyjęte. Jednakże poza wskazanymi pozostają jeszcze wszystkie te sytuacje, w których z towarzyszących okoliczności nie wynika, że określony mężczyzna nie mógłby być ojcem danego dziecka.

Uważam, że w takich sytuacjach należy mieć na uwadze fakt, że uznanie jest aktem dobrowolnym uznającego mężczyzny, będącego ojcem dziecka. Mężczyzna decyduje czy chce dziecko urodzone poza związkiem małżeńskim uznać i wywołać przez to skutki w sferze prawa zarówno dla siebie jak i dla dziecka. Doświadczenie życiowe pozwala na wysunięcie wniosku, iż tylko mężczyzna przekonany o swoim ojcostwie i odczuwający więź z dzieckiem podejmie starania zmierzające do uznania dziecka. Ustawodawca zakłada moim zdaniem dobrą wiarę oświadczenia o uznaniu dziecka. Brak dobrowolności i dobrej wiary w oświadczeniu jak również przeświadczenia o zgodności prawdy biologicznej z rzeczywistością mogły spowodować konieczność ustalania ojcostwa wyłącznie na drodze sądowej, po przeprowadzeniu niezbędnego postępowania.

5. CHARAKTER CZYNNOŚCI UZNANIA

Fakt zaliczenia uznania dziecka do czynności prawnych wymagających podwójnych oświadczeń stwarza podstawę do doprecyzowania charakteru prawnego tej czynności i pozwala także ustosunkować się do kwestii, czy uznanie ma charakter konstytutywny czy deklaratywny. Dla rozstrzygnięcia tego dylematu kluczowa wydaje się być odpowiedź na pytanie, czy przez fakt dokonania czynności dopiero powstaje stosunek prawny, właściwy i oczekiwany przez działający podmiot, czy też czynność wymagana przepisami k.r.o. jest jedynie potwierdzeniem istniejącego już stanu? Konstytutywny bądź deklaratywny charakter uznania rodzi bowiem określone konsekwencje i skutki zarówno dla dziecka jak i jego ojca. Zdefiniowanie i określenie praw i obowiązków wynikających z uznania nastąpić może jednak dopiero gdy zdefiniuje się owo kryterium podziału: kiedy czynności przypisać konstytutywny a kiedy deklaratywny charakter.

Można przyjąć za Kazimierzem Korzanem, że czynność bądź też orzeczenie sądowe ma deklaratywny charakter wówczas gdy nie wprowadza zmiany do istniejącego stanu prawnego, wynikającego z dokonanych wcześniej czynności lub mających miejsce wcześniej zdarzeń. Ten charakter przejawia się w tym, że czynność jedynie konstataje istnienie, występowanie pewnego doniosłego dla działającego podmiotu faktu. Przez zdarzenie jakim jest czynność prawna deklaruje się skutek prawny już zaszły, ten który już istnieje, i który przez czynność zdobywa oparcie w sferze prawa. Prawna ochrona stanu istniejącego wyraża się więc w tej sytuacji tym, że następuje potwierdzenie tego co jest.

Konstytutywny charakter zdarzenia przejawia się natomiast tym, że dokonujący czynności podmiot nie stwierdza czegoś co już istnieje, ale przez swoje działanie powołuje do istnienia określony stosunek prawny w ten sposób, że go dopiero stwarza, zmienia bądź znosi. Różnica w chara-

ktęrze czynności przejawia się więc w tym, że albo jedynie stwierdza się treść stosunku prawnego istniejącego (jak w przypadku charakteru deklaracyjnego) albo samodzielnie kształtuje się ów stosunek prawny, np. powołując go dopiero do życia (co ma miejsce w przypadku zdarzeń o charakterze konstytutywnym)¹².

Wypada zauważyć, że w polskiej nauce przedmiotu podobnie jak w przypadku charakteru oświadczeń składających się na czynność – nie ma zgodności doktryny co do charakteru prawnego uznania.

Zwolennicy tezy o dwoistości uznania, a więc czynności prawnej zawierającej oświadczenie woli i wiedzy wypowiedają się za deklaracyjnym charakterem uznania, twierdząc, że czynność ta nie stwarza między mężczyzną a dzieckiem stosunku prawnego – takiego jaki istnieje między ojcem a dzieckiem – ale stosunek ten, powstały przez fakt biologiczny spółnienia dziecka, potwierdza i tym samym otwiera przed dzieckiem możliwość dochodzenia praw wynikających z tego stosunku. Uznanie w świetle tego poglądu stanowi jedynie oświadczenie o istnieniu określonego stosunku prawnego¹³.

Odmiennie stanowisko zajmują zwolennicy traktowania uznania jako czynności prawnej. Opowiadają się oni za konstytutywnym charakterem czynności, wskazując na wymóg pokrewieństwa pomiędzy uznającym a uznawanym oraz na uznanie jako zdarzenie zmieniające sytuację prawną dziecka. Stosunek prawny ojcostwa powstaje dopiero po złożeniu oświadczenia o uznaniu, a bez owego oświadczenia rozpatrywany stosunek w sferze prawa w ogóle nie ma miejsca¹⁴.

Uważam, iż w świetle uwag poczynionych wyżej uznanie dziecka zaliczyć należy do czynności o deklaracyjnym charakterze jako, że fakt dokonania czynności przez ojca nie stwarza nowego stosunku, a mianowicie ojcostwa, a jedynie określa ten stosunek w sferze stosunków mających prawne znaczenie. Już bowiem przed dokonaniem czynności na warunkach określonych przez ustawodawcę istniał stosunek ojcostwa. Dziecko od momentu urodzenia miało swego biologicznego ojca, nie był on jednak odpowiedzialny za niego przed prawem i nie przysługiwały mu określone prawem rodzinnym prawa i obowiązki. Dopiero personalna decyzja ojca o podjęciu i prawnym wyegzekwowaniu praw oraz obowiązków doprowadziła do tego, że biologiczny stosunek ojcostwa znajduje potwierdzenie prawne.

Akt uznania, a chwilą dokonania czynności wymaganych przepisami prawa wywołuje skutki *erga omnes*. Z faktem jego dokonania wiążą się określone konsekwencje i to już od chwili urodzenia się dziecka lub w przypadku, gdy uznawane jest dziecko jeszcze nie urodzone od chwili poczęcia. Uznanie ma więc charakter czynności wywierającej skutki z mocą wsteczną – *ex tunc*. Uznawany człowiek uzyskuje więc w sferze praw stanu, z mocą wsteczną, prawnie określony status dziecka oznaczonego mężczyzny.

¹² K. Korzan, *Orzeczenia sądowe w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1972, s. 45 i n.

¹³ J. Gwiazdomorski, *Uznanie dziecka*, Warszawa 1976, s. 46; T. Smyczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 1997, s. 119; K. Piasecki, op. cit., s. 408 i n.

¹⁴ Por. np. B. Walaszek, *Uznanie dziecka w polskim prawie rodzinnym*, Kraków 1958, s. 49; H. Haak, op. cit., s. 79; E. Holewińska-Łapińska, op. cit., s. 51.

Dziecko może nosić nazwisko swego ojca (chyba, że w myśl art. 89 § 1 k.r.o. postanowiono, iż dziecko pozostanie przy nazwisku matki). Ojcu przysługuje *ex lege* władza rodzicielska. Omawiana czynność odgrywa też istotną rolę w sferze stosunków majątkowych dając wzajemne prawo dziedziczenia oraz obowiązki alimentacyjne.

6. USTAWOWY WYMÓG ZGODY NA UZNANIE DZIECKA

Omawiając czynność uznania wypada zwrócić uwagę na jeszcze jeden fakt a mianowicie, że w charakter prawny uznania i jego skutecznego dokonania wpisany został wymóg zgody odpowiednich, wskazanych w przepisach osób. Tak więc jedna z czynności prawnych: uznanie uzależniona została od innej czynności a mianowicie zgody.

Zgoda ta wymagana jest od matki lub od pełnoletniego dziecka. Przedstawiciele doktryny prezentują różne poglądy na temat prawnego charakteru zgody jednakże, co wypada zauważyć panuje przekonanie, że zgoda jest czynnością prawną.

W literaturze przedmiotu można spotkać się ze stanowiskiem, że ustosunkowanie się matki do faktu uznania jest jej prawem i obowiązkiem oraz wchodzi w zakres władzy rodzicielskiej, a sąd opiekuńczy jest władny kontrolować decyzję matki, opierając swe postanowienia o kryterium dobra dziecka. Zgoda lub jej odmowa mogłyby więc w konkretnych przypadkach prowadzić do ograniczenia lub nawet pozbawienia matki władzy rodzicielskiej¹⁵.

W świetle innego poglądu przyznanie matce uprawnień do wyrażenia zgody na uznanie jest osobistym prawem matki, a decyzja jej wyrażenia bądź nie jest pozostawiona woli matki. Zgoda powinna być uważana za decyzję dyskrejonalną, która nie stanowi tylko przejawu wykonywania władzy rodzicielskiej i dlatego owa decyzja nie może stanowić podstawy do pozbawienia matki władzy rodzicielskiej¹⁶.

Zgoda przewidziana przepisami k.r.o. ma charakter prawa osobistego – powinna zostać wyrażona przez matkę, jednakże ustawodawca przewiduje możliwość dokonania czynności przez przedstawiciela ustawowego. Do uznania dziecka pełnoletniego oprócz zgody jego matki wymagana jest także zgoda samego uznawanego.

Zgoda w każdym przypadku jest jednak nieodzownym elementem skuteczności aktu uznania i stanowi *conditio iuris* omawianej czynności.

7. UNIEWAŻNIENIE CZYNNOŚCI UZNANIA DZIECKA

Uznanie dziecka jest jednostronną czynnością prawną z zakresu prawa rodzinnego. Specyfika i charakter czynności sprawia, że uznanie może

¹⁵ S. Szer, *Pokrewieństwo i opieka w świetle k.r.o.*, „Państwo i Prawo” 1964 nr 8 - 9, s. 232.

¹⁶ K. Piasecki, op. cit., s. 419 i literatura tam zamieszczona.

podlegać unieważnieniu tylko z przyczyn wskazanych w przepisach kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz na żądanie uprawnionych osób.

Przed omówieniem postanowień art. 80 - 83 k.r.o. należy zastanowić się czy ustawodawca dopuszcza możliwość, by uznanie było bezwzględnie nieważne?

Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie obejmuje odrębnie przyczyn bezwzględnej nieważności uznania, która sprawia, że uznanie jako czynność prawna nie może wywołać skutków prawnych i uważa się je za niebyłe. Przyczyny o których mowa wynikają z ogólnych przepisów normujących przesłanki ważności czynności prawnych, lub przesłanki dopuszczalności uznania dziecka. Brak wyczerpującego uregulowania problemu ważności uznania w k.r.o. sprawia, iż należy w tej materii stosować zasady ogólne wynikające z art. 58 k.c., który przewiduje nieważność czynności prawnych z powodu ich sprzeczności z ustawą. Do przyczyn bezwzględnej nieważności uznania zalicza się także brak koniecznej formy uznania, brak zdolności do czynności prawnej uznającego, ustalone ojcostwo innego mężczyzny oraz w razie dokonania uznania przez ojca o ograniczonej zdolności do czynności prawnych bez zgody przedstawiciela ustawowego (art. 74 k.r.o. w związku z art. 19 k.c.)¹⁷.

W sposób odmienny od założeń dotyczących nieważności bezwzględnej czynności prawnych została natomiast uregulowana względna nieważność uznania. Czynność prawna uznania dziecka jest skuteczna do czasu jej prawomocnego unieważnienia. K.r.o. określa krąg osób, które mogą wystąpić z żądaniem unieważnienia czynności. Do osób tych zalicza się ojca, matkę lub inną osobę, której zgoda jest niezbędna do skutecznego uznania oraz pełnoletnie dziecko.

Dziecko może żądać unieważnienia czynności w sytuacji gdy uznanie dokonane było w czasie gdy nie uzyskało ono pełnoletności lub też gdy dokonano go po uzyskaniu przez nie pełnoletności za jego zgodą. Kodeks wyznacza terminy zawite do wniesienia powództwa o unieważnienie. W świetle art. 80 § 1 i 2 k.r.o. uznający mężczyzna jak również osoba, której zgoda jest niezbędna mogą wnieść powództwo w terminie 1 roku od daty uznania. Dziecku uznanemu przed osiągnięciem pełnoletności art. 81 § 2 k.r.o. daje możliwość wniesienia powództwa po osiągnięciu pełnoletności jednak nie później niż w ciągu 3 lat od jej osiągnięcia.

Przesłanki żądania unieważnienia są w polskim prawie zróżnicowane. W świetle art. 80 § 1 k.r.o. mężczyzna może żądać unieważnienia tylko z powodu wady swego oświadczenia woli. Jako, że kodeks rodzinny i opiekuńczy posługuje się jedynie ogólnym pojęciem wad, nie precyzując czy chodzi o wszystkie wady oświadczeń woli uregulowane w k.c., czy może tylko o niektóre z nich należy zadać pytanie, czy pojęciem wad należy posługiwać się wprost, stosując przepisy kodeksu cywilnego czy też może należy posługiwać się tymi przepisami tylko odpowiednio?

¹⁷ Zob.: wyrok SN z 15.05.1967 I CR 5/67, wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z 23.04.1997 I ACa 89/97 oraz J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1996, s. 201 oraz J. Wianiarz, *Prawo rodzinne*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1996, s. 197.

Odpowiedzi na tak postawione pytanie szukać można w bogatym orzecznictwie Sądu Najwyższego¹⁸. Sąd Najwyższy zajął stanowisko, że przepisy k.c. należy na gruncie wadliwości oświadczenia o uznaniu dziecka stosować odpowiednio, a podstawą unieważnienia może być błąd jeżeli dotyczy on stanu faktycznego jak również podstęp, tj. takie mylne wyobrażenie o rzeczywistym stanie rzeczy, które dotyczyło okoliczności spoza treści oświadczenia woli a stanowiło podstawę sfery motywacyjnej, która była przyczyną złożonego oświadczenia woli¹⁹. Wadę oświadczenia woli stanowi także groźba, i to nie tylko groźba bezprawna. Podstawę unieważnienia uznania może stanowić ustalenie, że osoba, która złożyła oświadczenie woli mogła obawiać się, że grozi jej lub innej osobie poważne niebezpieczeństwo osobiste lub majątkowe.

W świetle art. 80 § 2 k.r.o. również matka lub jak zaznaczono wyżej inna osoba, której zgoda jest niezbędna do uznania może żądać unieważnienia czynności powołując się na wady swego oświadczenia zawierającego zgodę na uznanie.

Dziecko, natomiast może wnosić o unieważnienie uznania dokonanego przed osiągnięciem pełnoletności powołując się na brak biologicznej więzi z ojcem. Brak biologicznego pokrewieństwa stanowi samoistną przesłankę do unieważnienia tylko w przypadku uznania w czasie gdy dziecko było małoletnie. W przypadku uznania dziecka pełnoletniego żądanie unieważnienia może być oparte tylko na wadach oświadczenia woli zawierającego zgodę na dokonanie czynności.

Art. 86 k.r.o. do kręgu osób uprawnionych do wytoczenia powództwa o unieważnienie uznania zalicza także prokuratora. Jego powództwo ma na celu ochronę praworządności, praw obywateli lub interesu społecznego w myśl postanowień art. 7 k.p.c. Korzystając ze swego uprawnienia prokurator winien mieć na uwadze zarówno postulat, by ustalony stan cywilny był zgodny z prawdą obiektywną jak i dobro dziecka, które wiąże się ze stabilizacją jego sytuacji prawnorodzinnej.

8. UWAGI KOŃCOWE

Reasumując rozważania dotyczące charakteru prawnego uznania dziecka przez ojca należy jeszcze raz podkreślić, iż czynność ta jest z całą pewnością czynnością prawną. Jest to akt osobisty działającego podmiotu, choć wymagający dla swej skuteczności zgody określonych w ustawie osób. Składane oświadczenie potwierdza istniejący stan faktyczny, który jest efektem wcześniej zaistniałych zdarzeń. Stan faktyczny uzyskuje w uznaniu prawne potwierdzenie a podmioty stosunku prawnego nabywają prawa i obowiązki.

Nie można odmówić uznaniu przymiotu czynności prawnej zawierającej tak oświadczenie woli jak i oświadczenie wiedzy. Czynność ta określona

¹⁸ Zob.: orzeczenie SN z 28.06.1967, OSP 1968/4/81; orzeczenie SN z 15. 01.1970, OSNC 1970/12/22; orzeczenie SN z 18. 02.1970, OSN 1971 poz. 27; orzeczenie SN z 12.04.1972, NP 1974 nr 3, s. 330; orzeczenie SN z 06.12.1973, OSP 1974/7/60; orzeczenie z 07.06.1976, OSNC 1977/2/32.

¹⁹ Wyrok SN z 12.04.1972, II CR 51/72.

przez ustawodawcę przepisami kodeksu rodzinnego i opiekuńczego nie do końca odpowiada jednak czynnościom zdefiniowanym w kodeksie cywilnym jednakże takie rozwiązanie stanowi efekt świadomego zabiegu ustawodawcy, który rezygnuje z rozwiązań dobrych, zawartych w k.c. i dotyczących ogólnych stosunków cywilnych na rzecz rozwiązań lepszych, bardziej odpowiadających stosunkom rodzinnym.

LEGAL CHARACTER OF FATHERING A CHILD

S u m m a r y

The paper relates to legal character of fathering a child by his natural father. This act is a typical act in the law. It is a personal action of the acting subject though for its effectiveness a consent of some persons defined by the law is needed. A declaration deposited does confirm the existing state of facts which is an effect of previously occurred events. Factual state acquires in the act of fathering its legal convalidness and subjects of such a legal relationship do acquire rights and obligations.

One can not deny that an act of fathering a child has a quality of legal action which contains as well a declaration of will as, in the same time, a statement of knowledge. This act is determined by the legislator in provisions of the family and guardianship code, however it is not in full conformity with the acts as defined within the civil code. Such a solution is nevertheless the effect of conscient standpoint of the legislator who resigns good solutions comprised in civil code (and concerning general civil relationships) for the benefit of better solutions which do more adequately meet family relations.